

УДК 335.01

Сороківська О.А.*доктор економічних наук, доцент,**Тернопільський національний технічний університет імені Івана Пулюя***Котовська І.В.***кандидат економічних наук,**Тернопільський національний технічний університет імені Івана Пулюя***Луциків І.В.***кандидат економічних наук,**Тернопільський національний технічний університет імені Івана Пулюя***ФОРМУВАННЯ ЕФЕКТИВНОЇ ПОЛІТИКИ ЗАЙНЯТОСТІ ВЕТЕРАНІВ АТО:
ЗАГАЛЬНОДЕРЖАВНИЙ ТА РЕГІОНАЛЬНИЙ АСПЕКТИ****FORMING EFFICIENT POLICY OF ATO VETERANS EMPLOYMENT:
GENERAL RESERVATION AND REGIONAL ASPECTS****АНОТАЦІЯ**

У статті здійснено комплексний аналіз забезпечення зайнятості демобілізованих учасників АТО, проведено діагностику сучасного стану проблеми на загальнодержавному та регіональному рівнях. Результати дослідження дали змогу виокремити ключові кількісні індикатори, які характеризують сферу зайнятості ветеранів АТО, провести аналіз професійного спрямування цієї категорії населення, а також здійснити дослідження вікових та освітніх груп демобілізованих учасників АТО, які отримали статус безробітного з 2015 року. Визначено, що сьогодні має місце недостатній рівень ефективності роботи із ветеранами АТО, наявність слабого зв'язку між громадськими об'єднаннями ветеранів та органами влади на різних рівнях, недосконалість механізмів економічної та соціальної адаптації ветеранів у суспільстві. Доведено важливість процесів навчання та підвищення кваліфікації для успішного працевлаштування ветеранів АТО. Результати проведених досліджень дають змогу стверджувати, що проблема працевлаштування ветеранів АТО в Україні через надання послуг Державної служби зайнятості вирішується лише частково. Тому у статті пропонується здійснювати вирішення проблеми зайнятості шляхом підвищення професійного рівня, інформованості та формування підприємницької свідомості у ветеранів АТО, створення сприятливого середовища для започаткування ними власного бізнесу.

Ключові слова: безробітні ветерани АТО, зайнятість, професійні категорії, професійно-кваліфікаційний рівень, загальнодержавний та регіональний аспекти.

АННОТАЦІЯ

В статье осуществлен комплексный анализ обеспечения занятости демобилизованных участников АТО, проведена диагностика современного состояния проблемы на общегосударственном и региональном уровнях. Результаты исследования позволили выделить ключевые количественные индикаторы, характеризующие сферу занятости ветеранов АТО, провести анализ профессионального направления этой категории населения, а также провести исследование возрастных и образовательных групп демобилизованных участников АТО, которые получили статус безработного с 2015 года. Определено, что сегодня имеет место недостаточный уровень эффективности работы с ветеранами АТО, наличие слабой связи между общественными объединениями ветеранов и органами власти на разных уровнях, несовершенство механизмов экономической и социальной адаптации ветеранов в обществе. Доказана важность процессов обучения и повышения квалификации для успешного трудоустройства ветеранов АТО. Результаты проведенных исследований позволяют утверждать, что проблема трудоустройства ветеранов АТО в Украине путем предоставления услуг Государственной службы занятости решается лишь частично. Поэтому в статье предлагается осуществлять

решения проблемы занятости путем повышения профессионального уровня, информированности и формирования предпринимательской сознания у ветеранов АТО, создания благоприятной среды для начала ими собственного бизнеса.

Ключевые слова: безработные ветераны АТО, занятость, профессиональные категории, профессионально-квалификационный уровень, общегосударственный и региональный аспекты.

ANNOTATION

A comprehensive analysis of the employment of demobilized ATO participants has been performed in the article. The diagnosis of the current state of the problem at the state and local levels has been analyzed. The results of the study made it possible to identify key quantitative indicators that describe the sector of employment of ATO veterans; to analyze the professional direction of this population category; to investigate the age and educational groups of demobilized ATO participants, who have acquired the status of the unemployed since 2015. Has been determined, that the insufficient level of efficiency of work with ATO veterans, the presence of a weak link between public associations of veterans and authorities at different levels, the imperfection of the mechanisms of economic and social adaptation of veterans in society takes place today. The importance of learning processes and advanced training for the successful employment of ATO veterans have been proved. The results of the conducted research suggest that the problem of employment of ATO veterans in Ukraine through the provision of services by the State Employment Agency is only partially solved. The following acts are stressed in the article to solve the problem of employment: firstly, by raising the level of professionalism, awareness, secondly, by actively switching on the entrepreneurial consciousness among ATO veterans, and, finally, by creating an enabling environment for starting their own business. Summing up the information, we can say that for implementing an effective socio-economic policy regarding the employment of the out-of-work ATO veterans at the local level, most importance are three factors. First, the quality and effectiveness of regional policy, second, mainstreaming of local authority and local self-government bodies for providing employment for demobilized ATO members, and, third, an active participation of public associations in the processes of improving the state policy of supporting veterans.

Keywords: the out-of-work ATO veterans, employment, professional categories, professional qualification level, the state and local aspects.

Постановка проблеми. Російська агресія на сході України поставила перед громадянським суспільством та державою чимало складних питань. Одним із таких залишається проблема

економічної та соціальної адаптації воїнів АТО до мирного життя. Ця проблема до сьогодні є викликом державним структурам на регіональному та загальнодержавному рівнях, які виявилися неготовими належним чином забезпечити успішну соціально-економічну інтеграцію бійців АТО. Учасники бойових дій після повернення додому зіштовхуються не тільки із психологічними проблемами, але й зі складнощами матеріального характеру. Адаптація ветеранів до мирного життя ускладнюється чисельними соціально-економічними проблемами, а державна система економічної допомоги військовослужбовцям потребує вдосконалення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретико-методологічну основу дослідження становлять роботи вітчизняних і зарубіжних авторів із проблем соціально-економічної політики та її складової частини – соціально-економічної реабілітації, а також дослідження, присвячені аналізу проблем, що стоять перед ветеранами бойових дій у період адаптації до умов мирного життя.

Важливими для розуміння проблем ветеранів АТО, особливостей їх соціальної адаптації після повернення із зони бойових дій є роботи, присвячені проблемам реабілітації учасників локальних військових конфліктів. На думку російського соціолога Д.Д. Пожидаєва, соціальний стан військового – учасника бойових дій – після звільнення у запас характеризується «кризою ідентичності», що «знаходить прояв у порушенні здатності особистості брати участь у складних соціальних взаємодіях, в яких відбувається реалізація людської особистості та підтвердження її ідентичності» [1]. Дослідники Т.І. Єрьоміна, Н.П. Крюков, Ю.Ю. Логінова [2] свідчать, що адаптація учасників бойових дій до умов цивільного життя характеризується напруженими відносинами між ними та суспільством. Абсолютна більшість ветеранів негативно ставляться до представників влади, вважають, що держава обманула їх. Суспільство ж ставиться до ветеранів із нерозумінням та побоюванням, що посилює реакцію ветеранів на незвичні умови, які вони оцінюють із притаманним їм фронтовим максималізмом [2]. Ще однією проблемою, з якою стикаються ветерани, є посттравматичні стресові розлади. Багато робіт, присвячених цьому феномену, з'являлось, як правило, після значних військових конфліктів. С. Ніколаєнко розроблено типологію учасників бойових дій із деструктивними постстресовими змінами особистості [3].

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Проблеми українських ветеранів це тільки починають входити до кола наукових розвідок, що здійснюються вітчизняними соціологами та економістами. У більшості наукових досліджень мало уваги приділено визначенню конкретних шляхів соціально-економічної адаптації ветеранів, не враховано

специфіку проведення саме антитерористичної операції на сході України, недостатньо чітко встановлено, яким чином будуть працевлаштовуватись ветерани у цивільному житті. Усе це свідчить про актуальність теми, що й зумовило вибір напрямку дослідження в науковому і практичному аспектах.

Метою статті є діагностика сучасного стану зайнятості безробітних військовослужбовців, які брали участь в АТО, а також поглиблення теоретичних аспектів і розроблення практичних рекомендацій для ефективного поєднання громадських та урядових ініціатив у цій сфері. Об'єктом дослідження є процеси забезпечення соціально-економічної адаптації ветеранів АТО. Предметом дослідження є сукупність науково-методичних положень та прикладних аспектів зайнятості демобілізованих учасників АТО на загальнодержавному і регіональному рівнях.

Виклад основного матеріалу дослідження. За даними Державної служби статистики України чисельність учасників бойових дій у динаміці 2015-2017 років зростає з 234 до 258 тис. осіб (дані станом на 30 червня 2017 року) [4]. Серед учасників бойових дій лише частина є військовослужбовцями, які перебувають на службі за контрактом. Значна кількість демобілізованих учасників АТО є цивільними особами, які після повернення із зони АТО мають намір займатися діяльністю, що не пов'язана із військовою сферою (рис. 1).

Поряд зі зростанням чисельності учасників бойових дій можемо спостерігати і збільшення кількості безробітних ветеранів АТО. Так, у динаміці 2015-2017 років їх чисельність зростає з 15,5 до 34,1 тис. осіб.

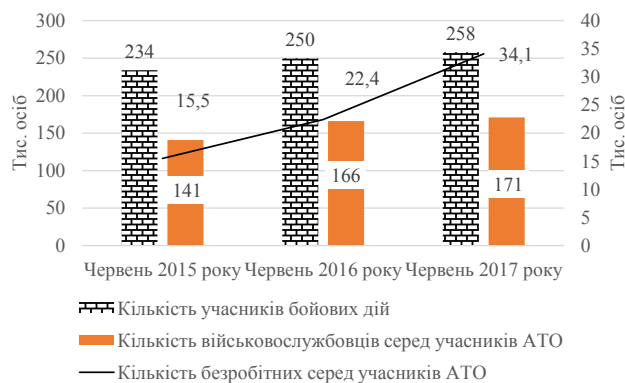

Рис. 1. Співвідношення чисельності учасників бойових дій та кількості безробітних серед учасників АТО [5]

Із початку 2015 року, за даними Державної служби зайнятості України, статус безробітного одержали 63,8 тис. осіб із числа військовослужбовців, які брали участь в антитерористичній операції (табл. 1).

Отже, можемо зазначити, що кількість безробітних учасників АТО у динаміці 2015-2016 років зростає у 2,7 раза. У січні-травні 2017 року спостерігається збільшення

чисельності безробітних на 18,4% порівняно з аналогічним періодом 2016 року. За даними 2016 року із 51,8 тис. осіб, яким було надано статус безробітного, 10,1 тис. осіб було працевлаштовано, 3,1 тис. осіб проходили професійне навчання та 4,2 тис. осіб брали участь у громадських та інших роботах тимчасового характеру. Таким чином, 34,4 тис. осіб із числа ветеранів АТО у 2016 році не було працевлаштовано державною службою зайнятості. Більшість безробітних у 2016 році ветеранів АТО (рис. 2) повернулися на військову службу за контрактом (4,1 тис. осіб), продовжують шукати роботу (9,2 тис. осіб) або мігрували за кордон у пошуках кращого життя (4,8 тис. осіб).

Із початку 2015 року отримали виплату допомоги у зв'язку з безробіттям та започаткували власну справу 2,3 тис. учасників АТО (у січні-травні 2017 року – 238 осіб).

Варто зазначити, що рівень оплати праці за останнім місцем роботи учасників АТО перевищує розмір оплати праці у вакансіях, що суттєво ускладнює їхнє працевлаштування. Так, середній розмір допомоги по безробіттю таких осіб станом на 1 червня 2017 року становив 3603 грн. (табл. 2), тоді як середній розмір допомоги серед усіх категорій безробітних – 1966 грн. З початку 2015 року допомогу по безробіттю отримували 61,4 тис. осіб (у січні-травні 2017 року – 32 тис. безробітних із числа учасників антитерористичної операції).

Рис. 2. Структурний перерозподіл чисельності ветеранів АТО, які отримали статус безробітного з 2015 року, тис. осіб [5]

Станом на 1 червня 2017 року статус безробітного мали 18,6 тис. безробітних із числа учасників АТО. У середньому по Україні частка учасників АТО серед всіх зареєстрованих безробітних становила 5%. Найбільша частка цієї категорії безробітних мала місце у Вінницькій, Рівненській та Хмельницькій областях – 8-9%.

Таке явище свідчить про недостатній рівень ефективності роботи із ветеранами АТО, наявність слабого зв'язку між громадськими об'єднаннями ветеранів та органами влади на різних рівнях, недосконалість механізмів еко-

Таблиця 1
Інформація про чисельність безробітних та працевлаштованих ветеранів АТО, які скористалися послугами державної служби зайнятості [5]

Назва показника	Усього за 2015-2017 роки	2015 рік	2016 рік	У % до попереднього року	Січень-травень 2016 року	Січень-травень 2017 року	У % до попереднього року
Отримали статус безробітного	63,8	19,4	51,8	у 2,7 р.	28,8	34,1	118,4
з них звернулися з початку року	x	19,3	37	191,7	14	7,4	52,9
отримували допомогу у зв'язку з безробіттям	61,4	18,4	49,6	у 2,7 р.	26,8	32	119,4
Працевлаштовані, усього, у т. ч. за договорами ЦПХ та самостійно	18,7	3	10,1	у 3,4 р.	3,6	5,6	155,6
Проходили професійне навчання	6	1,7	3,1	182,4	1,4	2,2	157,1
Брали участь у громадських та інших роботах тимчасового характеру	7,8	1,4	4,2	у 3 р.	1,5	2,3	153,3

Таблиця 2
Інформація про кількість ветеранів АТО, що мали статус безробітного, отримували допомогу по безробіттю, а також про розмір допомоги [5]

Назва показника	Станом на 1 січня 2016 року	Станом на 1 січня 2017 року	У % до попереднього періоду	Станом на 1 червня 2016 року	Станом на 1 червня 2017 року	У % до попереднього періоду
Мали статус безробітного	14,7	26,7	181,6	21,4	18,6	86,9
Отримували допомогу по безробіттю	14	24,6	175,7	19	15,7	82,6
Середній розмір допомоги по безробіттю, грн.	2310	3285	+975 грн.	2186	3603	+1417 грн.

номічної та соціальної адаптації ветеранів у суспільстві.

Варто зазначити також, що майже 30% учасників АТО мають лише середню освіту, а для цієї категорії осіб найбільше підходить робота, яка не потребує спеціальної підготовки та, як правило, оплачується у мінімальному розмірі. Тому процеси навчання та підвищення кваліфікації є дуже важливими для успішного працев-

лаштування ветеранів АТО. Для забезпечення відповідності професійно-кваліфікаційного рівня вимогам роботодавців всього з початку 2015 року професійне навчання за направленням державної служби зайнятості проходили 6 тис. осіб із числа учасників АТО, зокрема у січні-травні 2017 року – 2,2 тис. осіб [5].

Отже, результати проведених досліджень дають змогу стверджувати, що проблема працевла-

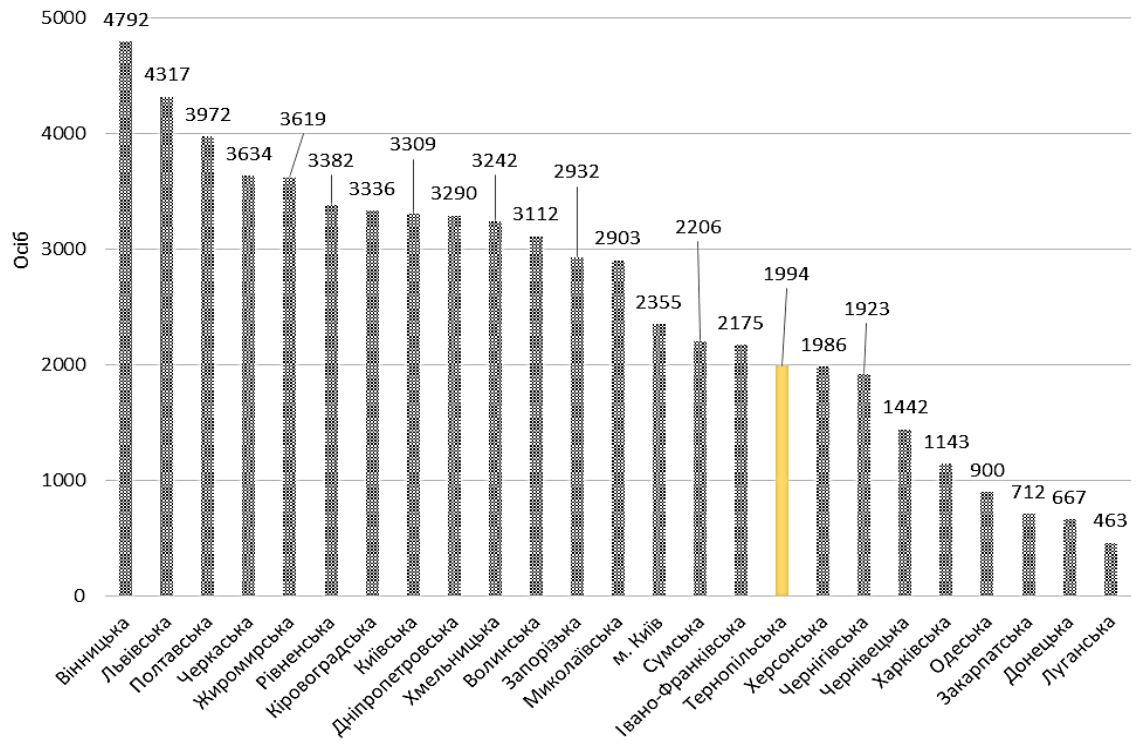

Рис. 3. Кількість осіб, які отримували послуги державної служби зайнятості, з числа військовослужбовців, що брали участь в антитерористичній операції з початку 2015 року (у розрізі областей України) [6]

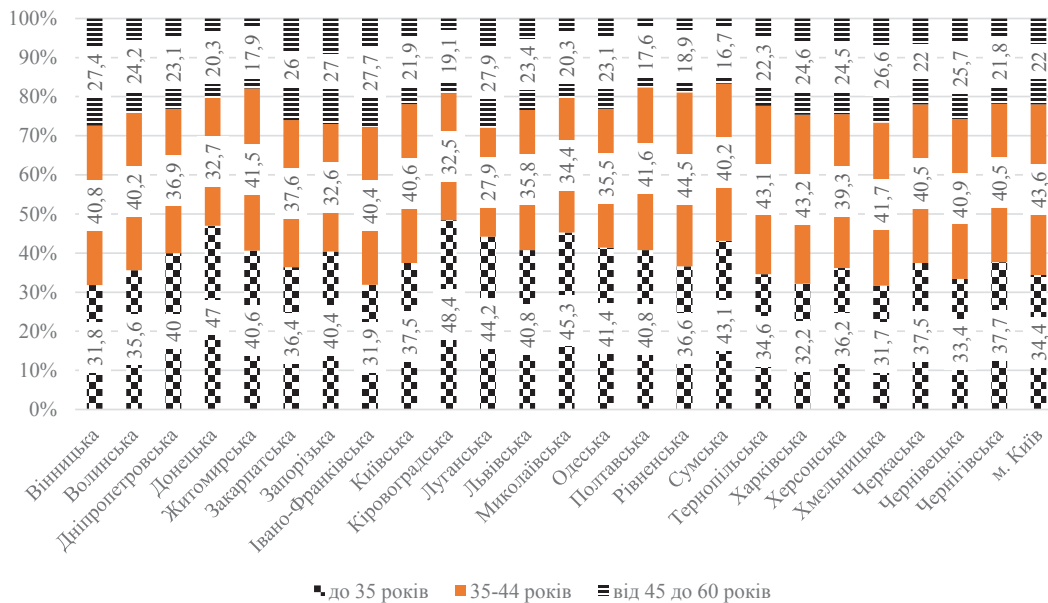

Рис. 4. Розподіл зареєстрованих безробітних із числа військовослужбовців, які брали участь в АТО, у розрізі областей України за віковими групами (станом на 1 червня 2017 року) [6]

штування ветеранів АТО в Україні через надання послуг Державної служби зайнятості вирішується лише частково. Вирішити цю проблему повною мірою, на нашу думку, буде можливо за умови підвищення професійного рівня, інформованості та формування підприємницької свідомості у ветеранів АТО, створення сприятливого середовища для започаткування ними власного бізнесу. Потенційні підприємці-ветерани повинні отримувати всебічну підтримку та активне сприяння у процесі адаптації їх до цивільного життя шляхом надання інформаційного та інституційного забезпечення процесів започаткування і ведення власного бізнесу. У цьому аспекті надзвичайно важливим є забезпечення симбіозу громадських та регіональних ініціатив із загальнодержавними програмами і стратегіями.

Аналізуючи регіональний аспект проблеми зайнятості ветеранів АТО, доцільно зазначити, що за даними Державної служби зайнятості України з початку 2015 року у Тернопільській області було зареєстровано 1994 особи з числа військовослужбовців, які брали участь в АТО та отримували послуги державної служби зайнятості (рис. 3).

Найбільша кількість безробітних учасників АТО була сконцентрована у Вінницькій, Львівській, Полтавській, Черкаській, Житомирській, Рівненській, Кіровоградській, Київській, Дніпропетровській, Хмельницькій та Волинській областях, що становить дві третини від загальної чисельності зареєстрованих таких осіб у країні. Для Тернопільської області цей показник є порівняно невисоким (18 позиція із 25 представлених регіонів).

Досліджуючи розподіл зареєстрованих безробітних із числа військовослужбовців, які брали участь в АТО, у розрізі областей України станом

на 1 червня 2017 року (рис. 4), можемо зазначити, що 34,6% таких осіб у Тернопільській області – це молоді люди віком до 35 років, 43,1% – вікова категорія у межах 35-44 років, 22,3% – особи віком від 45 до 60 років.

Порівняно з віковим складом безробітних ветеранів АТО в інших регіонах, у Тернопільській області можемо відзначити досить велику частку осіб віком 35-44 років. Це ще порівняно молоді та енергійні люди, які вже мають деякий життєвий досвід і за наявності відповідних знань та навичок можуть започаткувати власний бізнес і стати успішними підприємцями.

Доповнимо результати аналізу вікового складу безробітних учасників АТО даними про розподіл ветеранів за рівнем освіти (рис. 5). Із приведеного рисунка можемо дійти висновку, що найбільша кількість зареєстрованих безробітних ветеранів АТО у Тернопільській області має професійно-технічну освіту (49,7%). Таку тенденцію можемо спостерігати у більшості областей України, за винятком Волинської, Житомирської, Закарпатської, Херсонської та Харківської. Частки безробітних ветеранів АТО із середньою та вищою освітою у Тернопільській області є досить близькими за значенням – 25,9% і 24,4% відповідно.

Такі дані свідчать про те, що значний підприємницький потенціал нашого регіону сконцентровано у сфері прикладних видів діяльності, оскільки більшість безробітних ветеранів мають професійно-технічну освіту. Зважаючи на зростаючу потребу регіону у фахівцях робітничих професій, можемо сподіватися на реалізацію потенціалу таких осіб шляхом започаткування ними власного бізнесу.

Станом на 7 червня 2017 року 552 особи працевлаштовано, з них 66 отримали допомогу по

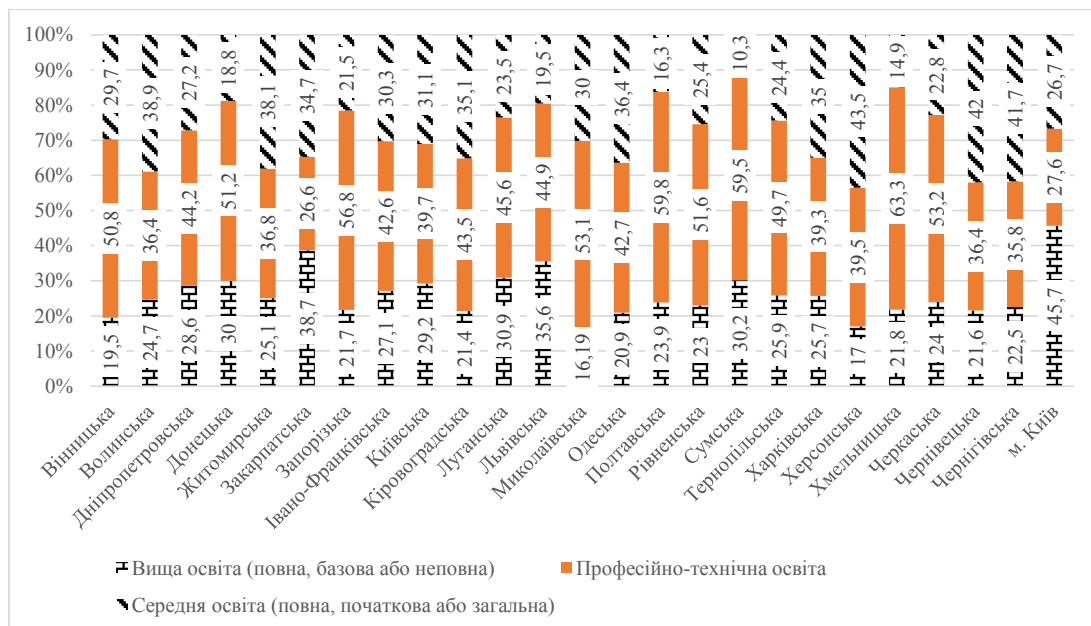

Рис. 5. Розподіл зареєстрованих безробітних із числа військовослужбовців, які брали участь в АТО, у розрізі областей України за рівнем освіти (станом на 1 червня 2017 року) [6]

безробіттю одноразово для організації підприємницької діяльності, 166 учасників АТО проходили професійне навчання за направленням служби зайнятості.

За інформацією Тернопільського обласного центру зайнятості структура працевлаштованих безробітних ветеранів АТО за окремими видами економічної діяльності розподіляється таким чином (рис. 6).

Із рисунка видно, що найбільшу кількість ветеранів працевлаштовано на підприємствах переробної промисловості, оптової та роздрібною торгівлі, а також у сфері ремонту транспортних засобів. Досить велика частка учасників АТО (18,2%) знайшла свої робочі місця у сфері сільського, лісового та рибного господарства; 6,3% чисельності безробітних ветеранів працевлаштовано у галузі державного управління та оборони. Інші види діяльності займають 11,4%.

Результати проведеного аналізу доцільно доповнити даними про структуру працевлаштованих безробітних ветеранів АТО за професійними групами (рис. 7).

Отже, найбільш затребуваними станом на січень-травень 2017 року були робітники з обслуговування устаткування та машин (28,6%), кваліфіковані робітники з інструментом (21,4%), представники найпростіших професій та особи без професії (18,2% усіх працевлаштованих). Проте можемо зазначити, що особи з вищим рівнем кваліфікації також є затребуваними на ринку праці. Так, 8,9% від загальної чисельності безробітних ветеранів АТО знайшли своє місце роботи на посадах законодавців, керівників, менеджерів, 8,3% – обійняли посади різного роду фахівців та професіоналів, 2,4% сьогодні є кваліфікованими робітниками сільського та лісового господарств.

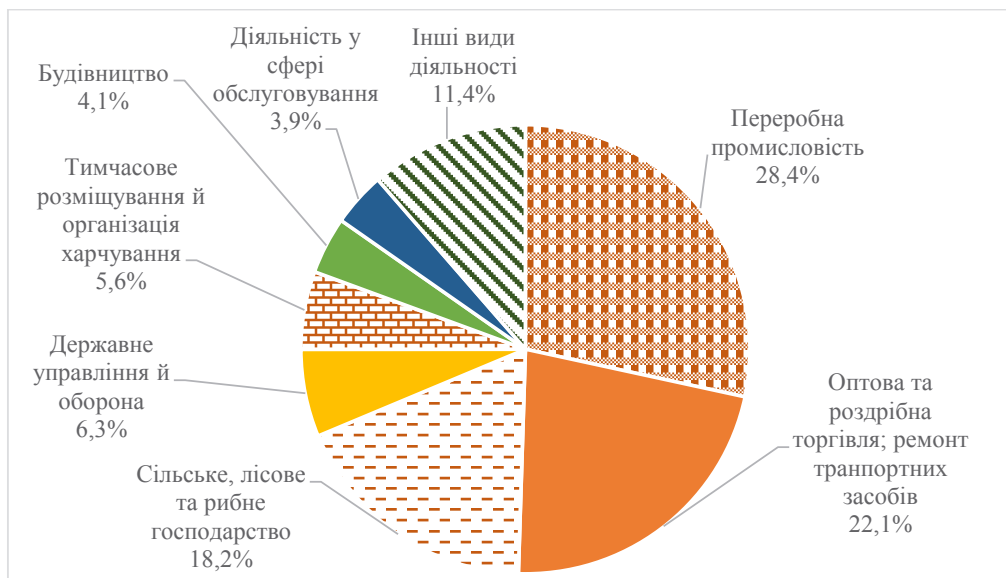

Рис. 6. Структура працевлаштованих безробітних за направленням Тернопільського обласного центру зайнятості з числа військовослужбовців, які брали участь в АТО, за окремими видами економічної діяльності (січень-травень 2017 р.) [6]

Рис. 7. Структура працевлаштованих безробітних за направленням Тернопільського обласного центру зайнятості з числа військовослужбовців, які брали участь в АТО, за професійними групами (січень-травень 2017 р.) [6]

Висновки. Таким чином, результати проведеного аналізу процесу працевлаштування безробітних ветеранів АТО у Тернопільській області дають змогу дійти низки висновків.

1. У Тернопільській області порівняно з іншими регіонами сьогодні наявна невелика кількість безробітних ветеранів АТО, які потребують допомоги державних структур, у тому числі Тернопільського обласного центру зайнятості. Цією верствою населення повинні опікуватися й інші регіональні органи влади та надавати їй всебічну підтримку.

2. Більшість безробітних ветеранів АТО у Тернопільській області – молоді люди віком від 35 до 44 років. Ці особи мають досить високий рівень працездатності та можуть спрямувати свою енергію у розвиток пріоритетних сфер господарської діяльності регіону. Також ця вікова категорія переважно має досвід в окремих видах діяльності, що дає змогу досить професійно виконувати різні види робіт та обіймати більш кваліфіковані посади.

3. Наявність професійно-технічної освіти у 49,7% безробітних ветеранів АТО дає підстави дійти висновку про можливість започаткування ними власного бізнесу у галузях, де застосовується фізична праця та здійснюється прикладна діяльність. Тернопільська область сьогодні дуже потребує розвитку таких галузей.

4. Робоча сила безробітних ветеранів Тернопільського регіону сьогодні в основному спрямовується у такі галузі, як переробна промисловість, оптова та роздрібна торгівля і ремонт транспортних засобів. Ці галузі стрімко розвиваються, створюються нові робочі місця, що дає змогу працевлаштувати ветеранів. Проте сьогодні стрімко розвиваються й інші сфери діяльності, наприклад ІТ-галузь. Тому професійне навчання безробітних учасників АТО варто орієнтувати насамперед на потреби сучасного ринку праці регіону.

5. На ринку праці Тернопільської області найбільш затребуваними станом на січень-травень 2017 були робітники з обслуговування устаткування та машин, кваліфіковані робітники з інструментом, представники найпростіших професій та особи без професії. Проте

можемо зазначити, що особи з вищим рівнем кваліфікації також є потрібними. Тому важливо встановити структурне співвідношення потреб ринку праці та надання освітніх послуг безробітним ветеранам з метою забезпечення їх саме тією кваліфікацією, яка сьогодні є найбільш потрібною для забезпечення ефективного регіонального розвитку.

Отже, можемо зазначити, що для здійснення ефективної соціально-економічної політики щодо зайнятості безробітних ветеранів АТО на місцевому рівні велике значення має якість та ефективність саме регіональної політики, активізація місцевих органів виконавчої влади та органів місцевого самоврядування у підтримці розвитку малого і середнього підприємництва, а також активна участь громадських об'єднань у процесах покращення державної політики підтримки ветеранів АТО.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Пожидаев Д. От боевых действий – к гражданской жизни / Д. Пожидаев // Социологические исследования. – 2014. – № 2. – С. 70-75.
2. Еремина Т., Крюков Н., Логинова Ю. Социально-психологическая адаптация граждан, принимавших участие в боевых действиях [Електронний ресурс] / Т. Еремина, Н. Крюков, Ю. Логинова. – Режим доступу: http://window.edu.ru/catalog/pdf2txt/270/50270/24619?p_page=1
3. Ніколаєнко С. Особливості психологічної допомоги учасникам військових дій при посттравматичному стресовому розладі [Електронний ресурс] / С. Ніколаєнко. – Режим доступу: <http://irbisnbuv.gov.ua>
4. Порошенко назвав кількість мобілізованих протягом шести черг мобілізації. УНІАН (30 червня 2017 р.) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.unian.ua/war/1114740-poroshenko-nazvav-kilkist-mobilizovanihprotyagom-shesti-cherh-mobilizatsiji.html
5. Щодо надання послуг державної служби зайнятості безробітним з числа військовослужбовців, які брали участь в АТО. (1 червня 2017 р.) [Електронний ресурс] Режим доступу: <http://www.dcz.gov.ua/statdatacatalog/document?id=393494>
6. Щодо ситуації на ринку праці та діяльності Тернопільського обласного центру зайнятості у січні-травні 2017 року: Аналітична довідка. – Тернопіль: ТОЦЗ, 2017. – 34 с.